

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Gelijkheid troef in het Nederlandse basisonderwijs: onderzoek naar het onderwijs voor zeer makkelijk lerenden

Heer, W. de; Heer W. de

Citation

Heer, W. de. (2017, September 12). *Gelijkheid troef in het Nederlandse basisonderwijs: onderzoek naar het onderwijs voor zeer makkelijk lerenden*. Meijers-reeks. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/54859>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/54859>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/54859> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Heer, W. de

Title: Gelijkheid troef in het Nederlandse basisonderwijs: onderzoek naar het onderwijs voor zeer makkelijk lerenden

Issue Date: 2017-09-12

DEEL 2

NURTURE IN DE POLDER

In deze dissertatie staat de vraag centraal welke factoren bepalend zijn voor de mate waarin wetenschappelijke kennis over het onderwijs aan zeer makkelijk lerende kinderen in het Nederlandse basisonderwijs wordt toegepast.

Om deze vraag te kunnen beantwoorden zijn drie deelvragen opgesteld. In deel 1 is ingegaan op de deelvraag welke factoren op basisschoolniveau doorslaggevend zijn voor de mate waarin wetenschappelijke kennis over het onderwijs aan zeer makkelijk lerende (zmal-)kinderen wordt toegepast.

Geconcludeerd is, dat op basisschoolniveau het gebrek aan kennis en vaardigheden van de onderwijs- en beleidsactoren en belemmerende omgevingsfactoren de doorslaggevende factoren zijn waardoor de wetenschappelijke kennis over het onderwijs aan zmal-leerlingen nagenoeg niet wordt toegepast.

Actoren op basisschoolniveau verwerven hun kennis en vaardigheden tijdens hun opleiding en/of nascholing aan een van de pedagogische academies voor het basisonderwijs, de pabo's.¹ Pabo's vervullen derhalve een sleutelrol in de kennisoverdracht aan actoren op basisschoolniveau. Tevens oefenen zij invloed uit op het onderwijsbeleid op samenlevingsniveau, onder meer via hun koepelorganisatie "Vereniging Hogescholen" of door inbreng van hogeschoolactoren in beleidsadvies of rapportages. Derhalve luidt de tweede deelvraag van de dissertatie:

"Welke factoren zijn op hogeschoolniveau bepalend voor de mate waarin de overdracht van wetenschappelijke kennis over het onderwijs aan zeer makkelijk lerende kinderen is opgenomen in de programmering van de pabo-opleiding?"

Van deze tweede deelvraag zijn de volgende subdeelvragen afgeleid:

- 1 In welke mate hebben pabo's de overdracht van wetenschappelijke kennis over het onderwijs aan zeer makkelijk lerende kinderen opgenomen in de programmering van de opleiding?
- 2 In hoeverre beschikken pabo-actoren over wetenschappelijke kennis over het onderwijs aan zeer makkelijk lerende kinderen?
- 3 Welke invloed heeft de maatschappelijke omgeving op de programmering van de pabo-opleiding?
- 4 Op welke overtuigingen is de intentie van de pabo's gebaseerd om al dan niet de kennisoverdracht over onderwijs aan zeer makkelijk lerende kinderen op te nemen in de programmering van de opleiding?

In het volgende wordt ingegaan op de aanpak van het onderzoek en de gehanteerde onderzoeksmethode.

1 Het overgrote deel van de basisschoolleerkrachten heeft de pabo afgerond. Witteman-van Leenen & van Bergen 2015, p. I.

Aanpak onderzoek

In het hiervoor beschreven eerste deel “Theorie versus praktijk in het basis-onderwijs” staan de basisscholen centraal. Voor de basisschoolactoren vormen de hogescholen met een pabo-opleiding de gemeenschappelijk informatie-achtergrondfactor.

In dit tweede deel van het onderzoek is het gedrag van de hogescholen met een pabo-opleiding voorwerp van onderzoek, en wel specifiek de kennisoverdracht van de hogescholen aan studenten. Om dit gedrag te onderzoeken wordt opnieuw het conceptueel model toegepast, maar ditmaal op het gedrag van de hogescholen.

Voor de beantwoording van de tweede deelvraag is het gedrag geanalyseerd van de groep hogescholen met een of meer pabo-vestigingen en de zelfstandige pabo-opleidingen in Nederland. De onderzochte hogescholen zijn door het Ministerie van Onderwijs erkend en opgenomen in het Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs (CROHO). Het CROHO wordt door de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) beheerd.²

Nederland telt 25 hogescholen waaraan een pabo is verbonden.³ Sommige hogescholen hebben meerdere pabo-vestigingen, waardoor het totaal aantal vestigingen 46 bedraagt. De hogescholen hebben zich verenigd in de “Vereniging Hogescholen”.⁴

In het volgende wordt het te bestuderen gedrag van de onderwijs- en beleidsactoren op hogeschoolniveau gedefinieerd en worden de te bestuderen achtergrondfactoren toegelicht.

2 <http://www.ib-groep.nl/zakelijk/ho/croho/croho.asp>, laatst geraadpleegd: 10 juni 2015.

3 Het betreffen de hogescholen: Avans Hogeschool, Christelijke Hogeschool Ede, De Haagse Hogeschool, Driestar Hogeschool, Fontys Hogescholen, Hanzehogeschool Groningen, Hogeschool Arnhem en Nijmegen, Hogeschool de Kempel, Hogeschool Inholland, Hogeschool iPabo, Hogeschool Leiden, Hogeschool Rotterdam, Hogeschool Utrecht, Hogeschool van Amsterdam, HZ University of Applied Sciences, Iselinge Hogeschool, Katholieke Pabo Zwolle, Marnix Academie, NHL Hogeschool, Saxion, Stenden hogeschool, VIAA (de voormalige Gereformeerde Hogeschool), Windesheim, Zuyd Hogeschool en Thomas More hogeschool. <http://www.verenighogescholen.nl/opleidingsprofielen?task=opleiding.details&id=44&mode=opleiding&trefwoord=BOpleidingtotleraarBasisonderwijs>, laatst geraadpleegd: 10 juni 2015. Hoewel de Thomas More hogeschool in 2014 geen deel meer uitmaakt van de Hogeschool Leiden en volgens berichtgeving d.d. 6 febr. 2014 als zelfstandige pabo lid is geworden van de Vereniging Hogescholen, is de hogeschool niet opgenomen in het hiervoor genoemde overzicht van deze Vereniging. Aangezien de Thomas More hogeschool verzelfstandigd is, wordt de hogeschool wel als zelfstandige pabo opgenomen in dit onderzoek. <http://www.verenighogescholen.nl/vereniging-hogescholen/nieuws/1356-thomas-more-hogeschool-37ste-lid-verenighogescholen> laatst geraadpleegd: 10 juni 2015.

4 <http://www.verenighogescholen.nl/opleidingsprofielen?task=opleiding.details&id=44&mode=opleiding&trefwoord=BOpleidingtotleraarBasisonderwijs>, laatst geraadpleegd: 10 juni 2015.

Definiëring van het te bestuderen gedrag

In het eerste deel van dit onderzoek is aangetoond dat het noodzakelijk is, dat het onderwijs aan zeer makkelijk lerenden wordt aangepast en dat hierbij de wetenschappelijke kennis over het onderwijs aan zeer makkelijk lerende kinderen wordt toegepast. Echter, gebleken is dat op basisschoolniveau gebrek is aan deze kennis. Voor het functioneren van zmal-leerlingen, niet alleen op de basisschool maar ook in hun verdere leven, is het essentieel dat basisschoolactoren over genoemde kennis beschikken.

Voor de uitoefening van het beroep van leerkracht is het naar mijn mening op basis van drie overwegingen van belang dat de overdracht van kennis over zmal-leerlingen en van vaardigheden in het verzorgen van aan hen aangepast onderwijs plaatsvindt in de hoofdfase of major van de pabo-opleiding. Deze overwegingen zijn van pedagogisch-didactische, professionele en juridische aard.

Voor de uitoefening van het beroep van leerkracht is het mijns inziens om *pedagogisch-didactische redenen* noodzakelijk dat studenten in de hoofdfase niet alleen kennis opdoen over gemiddeld lerende leerlingen en hoe hun onderwijs moet worden vormgegeven, maar ook kennis over kinderen die op cognitief gebied sterk afwijken van het gemiddelde. Deze kennisoverdracht is vooral van belang, omdat studenten hierover in de stagepraktijk onvoldoende kennis opdoen en hierin onvoldoende vaardigheden ontwikkelen. De leerkrachten van stage- of opleidingsscholen ontbreekt immers eveneens de wetenschappelijke kennis over het onderwijs aan zeer makkelijk lerende kinderen.

Wanneer studenten tijdens hun pabo-opleiding niet worden geschoold in het omgaan met en het aanpassen van het onderwijs aan deze op cognitief gebied sterk afwijkende leerlingen, dan moeten zij dit onderwijs zelf in de praktijk vormgeven. Dit kan in de praktijk problematisch zijn.

Zeer moeilijk lerende kinderen worden veelal wel als zodanig gesignaleerd door de leerkracht. Om hen aangepast onderwijs te geven heeft de student of leerkracht nog enige steun aan zijn kennis over onderwijs dat is gericht op kinderen die jonger zijn dan de betreffende leerlingen.

Bij zeer makkelijk lerende kinderen is het echter zeer wel mogelijk dat de student of leerkracht deze leerlingen niet of niet spoedig als zodanig signaleert. Deze kinderen zijn in staat hun leerniveau aan te passen aan het gemiddelde niveau in de groep en vallen in dit opzicht minder op dan zeer moeilijk lerenden. Gevolg hiervan is, dat het onderwijs niet wordt aangepast aan het sterk afwijkend (leer-)gedrag van deze leerlingen. Hun problemen zullen hierdoor cumuleren en tot uiting komen in probleemgedrag.

Het is derhalve relevant dat studenten en leerkrachten kennis hebben van de wetenschappelijke kennis over het onderwijs aan zeer makkelijk lerende kinderen. Hierdoor kunnen zij deze leerlingen signaleren, aangepast onderwijs bieden, begeleiden en indien nodig doorverwijzen naar gespecialiseerde hulp. Als gevolg hiervan wordt beter aangesloten bij het leerproces

van zeer makkelijk lerenden en worden mogelijk (leer-)problemen en probleemgedrag voorkomen.

Deze wetenschappelijke kennis is overigens eveneens toepasbaar op de groep makkelijk en bovengemiddeld lerende kinderen. Zij zijn evenzeer gebaat bij een aangepast onderwijsaanbod.

Voor de uitoefening van het beroep van leerkracht is het naar mijn mening ook om *professionele overwegingen* van belang om kennis over zmal-leerlingen in de hoofdfase van de pabo op te nemen. Deze overdracht is namelijk van invloed op het gedrag dat studenten als professional gaan vertonen. De kennisoverdracht tijdens de pabo-opleiding beïnvloedt de overtuigingen van studenten waarop hun zelfeffectiviteit, attitude en sociale normen zijn gebaseerd. Deze beïnvloeding wordt hierna toegelicht.

Wat betreft de zelfeffectiviteit is het relevant dat de student beschikt over de benodigde kennis en kennisbronnen om de leerlingen aangepast onderwijs te kunnen geven. Hoe meer kennis en ervaring de student heeft, des te meer zal hij zichzelf in staat achten om aangepast onderwijs voor zmal-leerlingen te verzorgen en des te meer zal hij hiertoe geneigd zijn. Dit is ook gebleken uit een enquête over Passend onderwijs onder leerkrachten in 2015. Hoe meer ervaring een leerkracht heeft met specifieke problematiek, hoe vaardiger hij zich voelt om leerlingen met deze problematiek les te geven en hoe vaker hij dit ook daadwerkelijk doet, al dan niet met extra ondersteuning.⁵

Inzake de attitude is het van belang dat de student op de hoogte is van de positieve consequenties van aangepast onderwijs, bijvoorbeeld door de kennis over (leer-)problemen die door aangepaste onderwijs worden voorkomen. Zijn attitude ten aanzien van aangepast onderwijs zal hierdoor positiever zijn. Tevens kan hij hierdoor tegenwicht bieden aan een eventuele negatieve attitude in de organisatie of de samenleving ten aanzien van zeer makkelijk lerenden.

Om de attitude van studenten te beïnvloeden is het van belang dat de kennisoverdracht zowel mondeling als schriftelijk plaatsvindt. Docenten blijken een reëler en positiever beeld te vormen van zmal- en versnelde leerlingen dan daarvoor, wanneer hen niet alleen het genoemde informatie-materiaal is verstrekt maar zij tevens hebben deelgenomen aan een informatiebijeenkomst waarin dit materiaal mondeling is toegelicht.⁶

Door een mondelinge en schriftelijke kennisoverdracht tijdens de hoofdfase van de studie worden derhalve denkbeelden ten aanzien van zmal-leerlingen meer in overeenstemming gebracht met de realiteit. Hierdoor krijgen zij meer oog voor de problemen van deze leerlingen. Als gevolg hiervan wordt de attitude van studenten ten aanzien van zmal-leerlingen positief beïnvloed.

5 Smeets, e.a. 2015, p. 82.

6 Hoogeveen 2008, p. 212-213.

De sociale druk vanuit de omgeving is ten slotte ook van belang voor het gedrag van de studenten. In het Nederlandse onderwijsbeleid is voornamelijk de *nurture*-overtuiging dominant te noemen. Hierdoor wordt het onderwijsaanbod vooral afgestemd op de gemiddelde ontwikkeling van alle leerlingen. De meeste basisscholen zijn op het *nurture*-beginsel gebaseerd en deze overtuiging komt ook in de wetgeving tot uiting. Op basis hiervan worden de toekomstige leerkrachten opgeleid en scholen aangestuurd.

Door de wetenschappelijke kennis over zml-leerlingen in de hoofdfase over te dragen, worden alle studenten zich ervan bewust dat de combinatie van *nature* en *nurture* ten grondslag ligt aan intelligentie. Studenten kunnen hierdoor adequater weerstand bieden aan en ingaan tegen de heersende sociale norm in de omgeving.

Voor de uitoefening van het beroep van leerkracht is het mijns inziens ook uit *juridische overwegingen* essentieel om kennis over zml-leerlingen op te nemen in de hoofdfase van de pabo. Een leerkracht dient namelijk conform art. 8, 1^e lid, WPO het onderwijs af te stemmen op de voortgang in de ontwikkeling van de leerlingen. Ten behoeve hiervan dient de leerkracht over kennis te beschikken van de ontwikkeling van gemiddelde leerlingen, maar ook van (zeer) moeilijk en (zeer) makkelijk lerende leerlingen.

In art. 7.6 lid 1 van de Wet op het Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek (WHW) is geregeld dat het instellingsbestuur van de pabo ervoor dient zorg te dragen dat degenen die de opleiding volgen, ten minste in de gelegenheid worden gesteld om aan de wettelijke vereisten op het gebied van kennis, inzicht en vaardigheden te voldoen. De kennisoverdracht over zml-leerlingen in de hoofdfase van de pabo is door de invoering van de Wet Passend onderwijs in het bijzonder relevant geworden. Het uitgangspunt van het passend onderwijsbeleid is namelijk dat de leraren het beste weten wat een leerling nodig heeft en welke ondersteuning hij behoeft.

Op Europees niveau wordt onderschreven dat de wetenschappelijke kennis over het benodigde onderwijs aan zeer makkelijk lerenden deel dient uit te maken van de hoofdfase of *major* van de pabo-opleiding.

In Recommendation⁷ 1248 uit 1994 van de parlementaire vergadering van de Raad van Europa is opgenomen dat de opleiding tot leerkracht strategieën dient te bevatten om zml-kinderen te identificeren. Tevens is hierin aangegeven dat informatie over zeer makkelijk lerenden beschikbaar dient te zijn voor leerkrachten en anderen die met kinderen omgaan.⁸

7 Een "recommendation" of aanbeveling bevat voorstellen die zijn gericht aan het comité van Ministers. De implementatie hiervan is de bevoegdheid van de betrokken overheden. http://website-pace.net/en_GB/web/apce/documents, laatst geraadpleegd 26 okt. 2016.

8 Recommendation 1248 (1994), art. 5.3.

In een onderzoeksrapport uit 2005 wordt aanbevolen om onderwijs aan zeer makkelijk lerenden op te nemen in de wet- en regelgeving. “But most of all, it is essential that next to teacher upgrading, gifted education becomes an integral part of the basic curriculum of teacher training.”⁹

In 2013 heeft het Europees Economisch en Sociaal Comité een advies uitgebracht genaamd “Het potentieel van hoogbegaafde kinderen en jongeren in de Europese Unie ontsluiten”. Hierin wordt onder meer aanbevolen om in de basis- en vervolgopleiding van docenten kennisoverdracht op te nemen over zeer makkelijk lerenden. Doel hiervan is, dat docenten het profiel en de kenmerken van zmal-leerlingen sneller herkennen en hen de nodige begeleiding kunnen bieden.¹⁰

Deze aanbevelingen en adviezen op Europees niveau zijn in lijn met het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind dat in 1989 in New York mede door Nederland is ondertekend. Zo is in artikel 29 lid 1 is vermeld dat “States Parties agree that the education of the child shall be directed to: a) The development of the child’s personality, talents and mental and physical abilities to their fullest potential;” en in artikel 3 lid 1: “In all actions concerning children, whether undertaken by public or private social welfare institutions, [...], the best interests of the child shall be a primary consideration.”¹¹

Op basis van de pedagogisch-didactische, professionele en juridische overwegingen dient naar mijn mening de overdracht van wetenschappelijke kennis over zmal-leerlingen en van vaardigheden in het verzorgen van aan hen aangepast onderwijs te worden opgenomen in de hoofdfase van de pabo-opleiding. Het is mijns inziens van belang dat een dergelijk opleidingsonderdeel inhoudelijk en in omvang substantieel van aard is. Dit is nodig om studenten en basisschoolleerkrachten te leren zmal-leerlingen te signaleren en het onderwijs aan hun leerproces aan te passen. Met behulp van deze wetenschappelijke kennis zijn zij eveneens in staat om de grotere groep makkelijk lerenden en bovengemiddeld lerenden aangepast onderwijs bieden.

In vervolg hierop is met behulp van de vier gedragselementen actie, doel, context en tijdstip het te bestuderen gedrag van de hogescholen als volgt gedefinieerd.¹²

9 Mönks & Pflüger 2005, p. 109.

10 EESC 2013, p. C76/2 en C76/6-C76/7.

11 IVRK, art. 29 en 3. Ook art. 2 is vermeldenswaard: Artikel 2 lid 1 opgenomen: “States Parties shall respect and ensure the rights set forth in the present Convention to each child within their jurisdiction without discrimination of any kind, [...]” en lid 2: “States Parties shall take all appropriate measures to ensure that the child is protected against all forms of discrimination [...]”.

12 Fishbein & Ajzen 2010, p. 29.

Definiëring van het te bestuderen gedrag van de hogescholen in termen van actie, doel, context en tijdstip:

- 1 de actie betreft het in de gepubliceerde programmering van de voltijdse pabo-opleiding opnemen van een majorvak/module met een minimale studiebelasting van 5 ECTS waarin de kennis over zmal-leerlingen expliciet wordt overgedragen;
- 2 het doel van de hogeschool is, het aan studenten overdragen van de wetenschappelijke kennis over het benodigde onderwijs aan zmal-kinderen;
- 3 de context waarin het gedrag plaatsvindt wordt gevormd door de hogescholen in Nederland en
- 4 het tijdstip betreft het studiejaar 2014-2015.

Ter toelichting van de gedragselementen actie en tijdstip wordt het volgende opgemerkt.

Onder de programmering van de pabo-opleiding wordt zowel het pabo-curriculum als de toetsing begrepen.¹³ Het gepubliceerde curriculum vormt, volgens de in deze dissertatie gehanteerde definitie van beleid (§ 1.2.1), het onderwijsbeleid van de hogeschool. In de praktijk kunnen zich onverhoopt omstandigheden voordoen waardoor de uiteindelijke uitwerking van de programmering afwijkt van de oorspronkelijk bedoelde. Dit kan bijvoorbeeld gebeuren bij langdurige ziekte van een docent. Dergelijke onvoorziene omstandigheden doen niets af aan het beleid van de hogeschool om de programmering op de bedoelde manier in te richten.

Het empirisch onderzoek beperkt zich tot de bestudering van de voltijdse pabo-opleiding, omdat in 2013 ruim 20.000 van de meer dan 24.000 studenten, circa 83%, een voltijdse pabo-opleiding hebben gevolgd.¹⁴ De keuze hiervoor is gemaakt om het onderzoek niet te complex en te omvangrijk te maken.

De focus in dit onderzoek ligt om de hiervoor genoemde pedagogisch-didactische, professionele en juridische overwegingen op de major of hoofdfase van de opleiding. In de hoofdfase worden de kennis en vaardigheden overgedragen die nodig zijn voor de uitoefening van het beroep van leerkracht in het basisonderwijs. Dit onderwijsprogramma wordt door alle studenten gevolgd. De vakken die studenten in de keuzefase of *minor* volgen, zijn niet direct nodig voor de uitoefening van hun beroep. Keuzevakken bieden studenten de vrijheid zich in een bepaalde richting te specialiseren. Studenten kunnen in de minor ook vakken volgen van een andere studierichting en / of een andere (buitenlandse) onderwijsinstelling.

De studiebelasting van minimaal 5 ECTS is als uitgangspunt genomen, omdat mijns inziens de hoeveelheid over te dragen wetenschappelijke kennis over zmal-leerlingen omvangrijk is en een adequate kennisoverdracht van groot belang is voor de zmal-leerlingen en de pabo-studenten. Tevens

13 *Bekwaamheidseisen in de lerarenopleiding* 2010, p. 7.

14 *Sector leraren opleidingen in beeld* 2014, p. 10.

moeten studenten in staat worden gesteld om de opgedane kennis en vaardigheden te oefenen. Het gegeven dat de meeste master SEN-modules eveneens een studiebelasting kennen van 5 ECTS, pleit ook voor deze keuze.

Met de kennisoverdracht over zmal-leerlingen wordt gedoeld op de overdracht van de in § 3.5.4 gedefinieerde wetenschappelijke kennis over zmal-leerlingen en over het onderwijs waaraan zij behoefte hebben.

Onder een expliciete kennisoverdracht wordt verstaan dat de wetenschappelijke kennis niet alleen door middel van schriftelijk materiaal aan de studenten wordt aangeboden, maar dat deze ook uitdrukkelijk wordt besproken in de colleges. Uit onderzoek van Hoogeveen uit 2008 is namelijk gebleken dat deze wijze van informatieoverdracht noodzakelijk is (zie kader).¹⁵

Hoogeveen van de Radboud Universiteit heeft van 334 docenten van 31 scholen voor voortgezet onderwijs onderzocht wat hun mening is over onderwijs voor hoogbegaafde leerlingen en, meer specifiek, over het versnellen van hoogbegaafde leerlingen. De docenten hebben hiertoe een enquête met open en gesloten vragen ingevuld en uitspraken over versnelling en versnelde leerlingen geëvalueerd.¹⁶ Hoogeveen rapporteert hierover:

“Het blijkt dat docenten een positieve houding hebben als het gaat om het cognitief functioneren van versnelde leerlingen. Ze maken zich echter zorgen over sociale isolatie en de sociale competentie van deze leerlingen. Deze zorg is niet in overeenstemming met resultaten uit internationaal onderzoek, waaruit blijkt dat versnelling in de schoolloopbaan niet leidt tot academische of sociaal-emotionele problemen (Gross, 1992; Rimm & Lovance, 1992; Van Tassel-Baska, 1986).”¹⁷

Na afname van de enquêtes heeft Hoogeveen een interventiestudie uitgevoerd. Hiermee is onderzocht of specifieke informatie over hoogbegaafdheid en versnelling de houding van docenten tegenover versnelde leerlingen verandert. De informatie is òf alleen schriftelijk gegeven òf mondeling en schriftelijk, namelijk in een informatiebijeenkomst waarin de schriftelijke informatie is toegelicht.¹⁸

Uit deze studie blijkt volgens Hoogeveen, dat docenten die aan de informatiebijeenkomst hebben deelgenomen zich daarna minder negatief over het sociaal-emotioneel functioneren van versnelde leerlingen uiten dan docenten die deze bijeenkomst niet hebben bijgewoond. Dit positievere beeld van het sociaal-emotioneel functioneren van versnelde leerlingen is meer in overeenstemming met de resultaten van internationaal wetenschappelijk onderzoek, zo geeft Hoogeveen aan.¹⁹

Tevens meldt Hoogeveen dat het alleen aanbieden van schriftelijk materiaal niet heeft geleid tot veranderingen in de mening van de docenten.²⁰

15 Hoogeveen 2008, p. 211-213 en Hoogeveen, e.a. 2004, p. 18-19.

16 Hoogeveen 2008, p. 211-212.

17 Hoogeveen 2008, p. 212.

18 Hoogeveen 2008, p. 212.

19 Hoogeveen 2008, p. 212.

20 Hoogeveen 2008, p. 212.

Hoogeveen concludeert derhalve

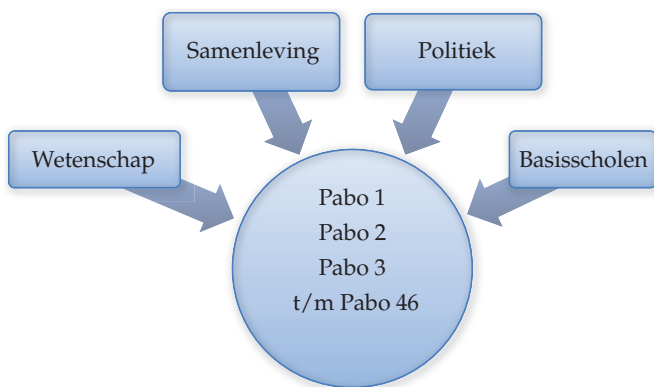
“dat specifieke en doelgerichte informatie over versnelling en hoogbegaafdheid ertoe bijdraagt dat docenten een reëler, meer positief, beeld hebben van hoogbegaafde en versnelde leerlingen, wat naar verwachting een gunstig effect zal hebben op hun benadering van deze leerlingen (zie ook Karnes & Whorton, 1996).”²¹

Wat betreft het gedragselement tijdstip is ervoor gekozen om de focus te richten op één studiejaar, dit om het onderzoek niet te omvattend te maken. De gegevens over het curriculum zijn gedurende het gehele studiejaar 2014-2015 verzameld, derhalve is dit studiejaar geselecteerd. De interviews met de sleutelpersonen van de hogescholen hebben in het voorjaar van 2016 plaatsgevonden. Hierdoor is het mogelijk gebleken om de sleutelpersonen niet alleen over het studiejaar 2014-2015 te bevragen, maar eveneens na te gaan of zich in het studiejaar 2015-2016 veranderingen hebben voorgedaan en of hogescholen in de curricula tot en met het studiejaar 2021-2022 veranderingen voorzien.

Het gedrag van een actor is gebaseerd op zijn overtuigingen. Deze zijn gevormd door de leerervaringen van de actor, ofwel zijn persoonlijke, informatie- en sociaal-culturele achtergrondfactoren. In het volgende worden de te bestuderen achtergrondfactoren toegelicht.

De te bestuderen achtergrondfactoren

De leerervaringen van hogeschoolactoren worden beïnvloed door verschillende actoren en organisaties in hun omgeving. Voor de beantwoording van de subdeelvragen 2 en 3 zijn in het bijzonder de wetenschap, de basisscholen, de samenleving en de politiek van belang.

Figuur 9: Invloed omgeving op hogescholen met een (of meer) pabo-vestigingen

21 Hoogeveen 2008, p. 212-213.

De wetenschap levert kennis over de kenmerken van zeer makkelijk lerenden en over het benodigde onderwijs voor deze leerlingen. Om deze kennis over te kunnen dragen aan de pabo-studenten, dienen de pabo-actoren op de hoogte te zijn van deze kennis en over vaardigheden te beschikken om de kennis over te dragen. De wetenschap vormt de belangrijkste informatie-achtergrondfactor van de pabo-actoren. In hoofdstuk 8 wordt nader ingegaan op de invloed van de wetenschap op de pabo.

De samenleving, die mede wordt gevormd door de ouders van basisschoolleerlingen en deze leerlingen zelf, beïnvloedt de kennis en vaardigheden waarover leerkrachten en pabo-studenten moeten beschikken. Wanneer de samenleving bijvoorbeeld de overdracht van bepaalde kennis aan basisschoolleerlingen als (on-)gewenst ervaart, oefent zij druk uit op de politiek. Wanneer de politiek deze overtuiging onderschrijft, kan zij de invulling van het onderwijs(beleid) op de basisschool en /of de pabo-opleiding via het onderwijsbeleid trachten te sturen, bijvoorbeeld door wettelijke eisen te stellen.²²

De basisscholen verzorgen de stageplaatsen en zijn de afnemers van de studenten.

Samenleving, politiek en basisscholen vormen samen de maatschappelijke omgeving van de hogescholen. Deze omgeving is de belangrijkste sociaal-culturele achtergrondfactor van de hogescholen. In hoofdstuk 9 wordt aan de maatschappelijke omgeving aandacht besteed.

Aangezien de omgeving van de pabo's ook in het eerste en derde deel van deze dissertatie aan bod komen, zijn in dit onderzoeksdeel slechts die omgevingsfactoren beschreven die specifiek voor dit deel van belang zijn.

Tot zover de beschrijving van de aanpak van het onderzoek op hogeschool-niveau. In het volgende wordt ingegaan op de gehanteerde onderzoeksmethode.

Onderzoeksmethode

Voor de beantwoording van de tweede deelvraag van de dissertatie is gebruik gemaakt van de *case study*-methode. Hiervoor is gekozen, omdat deze methode de mogelijkheid biedt om een beeld te krijgen van de relevante factoren en de overtuigingen op basis waarvan hogescholen de pabo-opleiding hebben geprogrammeerd. Het onderzoek betreft een *single case study* met drie *embedded units of analysis*.²³ De *single case* betreft het gedrag van de groep hogescholen met een pabo-opleiding. De drie *embedded units of analysis* worden gevormd door het gedrag van drie specifieke pabo-vestigingen.

Om de subdeelvragen te beantwoorden is een uitgebreide documentanalyse uitgevoerd en een nader onderzoek van de *embedded cases*. Hierop wordt in het volgende nader ingegaan.

22 Van den Heuvel 2005, p. 17.

23 Yin 2009, p. 46.

Documentanalyse

Voor de documentanalyse zijn de gepubliceerde curricula van alle pabo-opleidingen, (beleids-)documenten, publicaties en ander informatiemateriaal van de hogescholen geanalyseerd.²⁴ Deze documenten zijn elektronisch en / of in een dossier vastgelegd. Daarnaast zijn beleidsdocumenten van het Ministerie van OCW, Kamerstukken en documenten van onderwijsorganisaties en samenwerkingsverbanden bestudeerd.

Om de bevindingen in perspectief te plaatsen is het gedrag van de hogescholen breder onderzocht dan alleen het gedrag ten aanzien van zeer makkelijk lerende kinderen en breder dan alleen het gedrag in de hoofdfase of major. Doel hiervan is om een zo volledig mogelijk beeld te verkrijgen van het gedrag van de hogescholen en van de kennis van de pabo-actoren op het gebied van kinderen met een afwijkende IQ-score. Tevens wordt op deze wijze in kaart gebracht in hoeverre de hogescholen belang hechten aan onderwijs dat is aangepast aan de behoeften van deze kinderen. Derhalve is ook het gedrag van hogescholen ten aanzien van zeer moeilijk lerende kinderen in kaart gebracht en de thema's *omgaan met verschillen* en *passend onderwijs*. Daarnaast zijn de keuzevakken of minors en de door de hogescholen aangeboden specialisaties tijdens de pabo-opleiding, de hbo-masters en de nascholingen geïnventariseerd. Tevens is nagegaan in hoeverre de aan de hogescholen verbonden lectoraten aandacht besteden aan het verspreiden van de wetenschappelijke kennis over deze doelgroep.

Het gedrag van de hogescholen is geïnventariseerd in de periode september 2014 tot en met september 2015. In de periode tot en met april 2015 zijn de meeste curricula en andere relevante hogeschooldocumenten tenminste twee maal geanalyseerd. De resultaten hiervan zijn elektronisch en / of op papier vastgelegd. In september 2015 zijn de gegevens op wijzigingen gecontroleerd.

Op basis van de inventarisatie zijn twee overzichten opgesteld. In bijlage 2 is de beschrijving van de resultaten van de inventarisatie opgenomen. Bijlage 3 bevat een cijfermatig neerslag hiervan. In dit overzicht is de aandacht samengevat die hogescholen besteden aan afwijkende leerlingen in een vak of module met een minimale studiebelasting van 5 ECTS.

Voor de vastlegging van de inventarisatie zijn de volgende keuzes gemaakt.

- Hbo-masters zijn opgenomen in de inventarisatie, omdat deze aan de hogescholen plaatsvinden. Afgestudeerde hbo'ers kunnen een wo-master volgen na een pre-master of andere opleidingsroute (§ 7.1.4). Laatstgenoemde opleidingen zijn niet opgenomen in de inventarisatie, omdat deze niet aan de hogescholen plaatsvinden.

24 Deze documenten zijn gedownload van de websites van hogescholen. De informatie die is verkregen is onder meer vastgelegd in bijlage 2.

- In de inventarisatie zijn alleen nascholingen, in de zin van post-hbo opleidingen, leergangen, cursussen en masterclasses en dergelijke, opgenomen met een minimale omvang van 5 ECTS of die gedurende langere tijd (ten minste een half jaar) plaatsvinden. Hiervoor is gekozen omdat er te veel nascholingen van geringe omvang zijn, om op te nemen in het overzicht. Daarnaast kunnen deze het beeld in het cijfermatig overzicht vertekenen.
- Wanneer hogescholen samenwerken bij bijvoorbeeld een master of lectoraat, is dit vermeld in het beschrijvende overzicht. In het cijfermatige overzicht is het betreffende aanbod alleen vermeld bij de hogeschool waarvan het aanbod uitgaat, niet bij de hogeschool die samenwerkt c.q. het aanbod afneemt. Hiervoor is gekozen om dubbeltellingen van het betreffende aanbod te voorkomen.
- In de master Special Educational Needs (SEN) wordt hoofdzakelijk aandacht besteed aan leerlingen met (z)mlk-problematiek. Derhalve is deze opleiding als master zmlk geregistreerd.
- De drie hogescholen die een master SEN in voltijd verzorgen, bieden de SEN-modules ook in deeltijd en / of als nascholing aan. Om dubbel tellen te voorkomen zijn deze modules alleen geregistreerd onder master zmlk en niet ook onder nascholingen zmlk.
- Wanneer als nascholing SEN-modules worden aangeboden die zijn gericht op zmal-leerlingen, worden deze afzonderlijk als nascholing zmal geregistreerd. De betreffende SEN-modules zijn in dit geval niet dubbel geregistreerd, omdat de SEN als master zmlk in de lijst is opgenomen.

Na de inventarisatie zijn de *embedded cases* onderzocht.

Onderzoek *embedded cases*

Enkele *embedded cases* zijn nader onderzocht om na te gaan of het gedrag dat uit de documentanalyse naar voren is gekomen in de praktijk ook daadwerkelijk wordt vertoond. Tevens is nagegaan of het vertoonde gedrag is ingegeven door (gebrek aan) kennis, invloed van de maatschappelijke omgeving en / of de overtuigingen van de actoren.

Om zoveel mogelijk informatie te verkrijgen over de beweegredenen van pabo's op basis waarvan zij hun gedrag vertonen, zijn vier hogescholen geselecteerd waarvan naar voren is gekomen, dat zij in het studiejaar 2014-2015:

- 1 Kennisoverdracht over zmal-leerlingen hebben opgenomen in hun pabo-curriculum;
- 2 Pabo-actoren in dienst hebben die beschikken over wetenschappelijke kennis over onderwijs aan zmal-leerlingen;
- 3 In een maatschappelijke omgeving verkeren die positief staat tegenover het onderwijs aan zmal-leerlingen en
- 4 Geen kennisoverdracht over zmal-leerlingen hebben opgenomen in hun gepubliceerde pabo-curriculum.

Op basis deze criteria zijn de Avans Hogeschool, Hogeschool Leiden, Hogeschool De Kempel en Hogeschool Zuyd/de Nieuwste Pabo geselecteerd.

Avans Hogeschool te Breda is geselecteerd op basis van het criterium kennisoverdracht zmal (1). Deze pabo verzorgt als enige hogeschool een minor op het gebied van zmal-leerlingen. Tevens biedt Avans een specialisatie op het gebied van zmlk en heeft de hogeschool een lectoraat met aandacht voor zmlk. Aan de onderwerpen passend onderwijs / Omgaan met verschillen wordt in 3 periodes of blokken in de major aandacht besteed. Daarnaast verzorgt Avans een minor Passend Onderwijs.

Hogeschool Leiden te Leiden is geselecteerd op basis van de criteria actoren met kennis zmal (2) en positieve maatschappelijke omgeving (3). Aan de hogeschool is het lectoraat "Passend Onderwijs / Inclusive Education" (PO/IE) verbonden.²⁵ Een lid van de bijbehorende kenniskring houdt zich 1 dag per week bezig met zmal-leerlingen.²⁶ De hogeschool bevindt zich in een maatschappelijke omgeving die positief staat tegenover het onderwijs aan zmal-leerlingen. Samen met verschillende onderwijspartners heeft de gemeente Leiden op 4 december 2014 een intentieverklaring getekend om "De Leidse Aanpak voor Talentontwikkeling" (LATO) op te zetten. Naast de gemeente is de Hogeschool Leiden lid van de regiegroep van de LATO. In deze regiegroep zijn de opdrachtgevers van de LATO vertegenwoordigd. Een pabo-medewerker is contactpersoon namens de hogeschool en neemt deel aan de LATO-overleggen.²⁷

Convenant voor De Leidse Aanpak voor Talentontwikkeling (LATO)' 15.1054 BB 15.104

Het college van burgemeester en wethouders besluit mee te werken aan de Leidse Aanpak voor Talentontwikkeling (LATO). De gemeente Leiden gaat een convenant ondertekenen samen met een groot aantal onderwijspartners (uit de voorschoolse educatie, het primair- en voortgezet onderwijs, de Hogeschool Leiden, de Universiteit Leiden, de samenwerkingsverbanden voor passend onderwijs, musea en ondersteunende instellingen). De Leidse aanpak voor Talentontwikkeling wil expertise en kennis op het gebied van talentontwikkeling uitwisselen en (hoog)begaafdheid versterken. Zo kunnen talenten van leerlingen optimaal tot bloei komen en kunnen risico's van onderpresteren voorkomen worden.

Bron 1: Collegebesluit gemeente Leiden, d.d. 1 december 2015²⁸

25 Lector PO/IE, Mol Lous, is een van de auteurs van *Passende competenties voor passend onderwijs. Onderzoek naar competenties in het basisonderwijs*. Smeets, e.a. 2015.

26 <https://www.hsleiden.nl/passend-onderwijs-inclusive-education/medewerkers/janine-haenen>, laatst geraadpleegd op 25 juni 2015 en 23 juni 2016.

27 De Leidse Aanpak voor Talentontwikkeling, *Organisatorisch en Inhoudelijk Plan voor De Leidse Aanpak voor Talentontwikkeling*, Leiden, 2015, p. 6, http://deleidseaanpak.nl/uploads/editor/organisatorisch_en_inhoudelijk_plan_291015.pdf laatst geraadpleegd: 3 febr. 2017, <http://deleidseaanpak.nl/wat-is-het/nieuws/> laatst geraadpleegd: 23 juni 2016 en <http://gemeente.leiden.nl/nieuwsitem/artikel/collegebesluiten-26/> laatst geraadpleegd: 23 juni 2016.

28 <http://gemeente.leiden.nl/nieuwsitem/artikel/collegebesluiten-26/>.

Hogeschool Zuyd / de Nieuwste Pabo te Sittard en zijn Hogeschool de Kempel te Helmond geselecteerd op basis van het criterium geen kennis-overdracht zml in het gepubliceerde curriculum (4). Zuyd / dNP en Kempel komen uit de documentanalyse naar voren als de twee enige pabo's die in het gepubliceerde curriculum geen aanbod hebben opgenomen op het gebied van zmlk, zmal, passend onderwijs en omgaan met verschillen.

De directeuren van de vier opleidingen zijn aangeschreven met de vraag of sleutelpersonen die zijn betrokken bij de programmering van de pabo-opleiding willen deelnemen aan het onderzoek. Bij dit verzoek is een interviewleidraad en de onderzoeksvragenlijst gevoegd (zie bijlage 4). De onderwijs- en beleidsactoren die door de directeuren voor deelname aan het onderzoek zijn geselecteerd, hebben deze informatie eveneens ontvangen met het verzoek de lijst 1 à 2 dagen voor het interviewgesprek ingevuld te retourneren. Doel hiervan is om aan de hand van de ingevulde vragenlijst de sleutelpersonen te interviewen.

Van hogeschool Avans zijn twee ingevulde vragenlijsten ontvangen en drie sleutelpersonen geïnterviewd. Een van deze hen heeft de ingevulde vragenlijst voorafgaand aan het interview gezonden, een tweede sleutelpersoon heeft de lijst tijdens het interview overhandigd en later ook gemaild. De derde sleutelpersoon heeft de vragenlijst niet ingevuld, omdat deze te omvattend was.

Van de Hogeschool Leiden zijn twee ingevulde vragenlijsten ontvangen en is één sleutelpersoon geïnterviewd. Eén sleutelpersoon is niet geïnterviewd. Nadat deze actor de vragenlijst had ingevuld en verzonden, heeft de hogeschool geconcludeerd "dat het niet de doelgroep is waarvoor wij onze studenten opleiden." Na overleg met de hogeschool is alsnog een (andere) sleutelpersoon geïnterviewd. Van deze geïnterviewde sleutelpersoon is de ingevulde vragenlijst na afloop van het gesprek ontvangen.

Hogeschool Zuyd/ de Nieuwste Pabo (dNP) is een samenwerkingsverband van de Hogeschool Zuyd en Fontys hogescholen. Van dNP is één ingevulde vragenlijst ontvangen en zijn drie sleutelpersonen geïnterviewd. Eén van hen heeft de ingevulde vragenlijst voorafgaand aan het interview gezonden. De ander sleutelpersonen waren hiertoe niet in de gelegenheid, mede omdat het gesprek op zeer korte termijn na het maken van de afspraak plaats heeft gevonden.

Hogeschool de Kempel heeft aangegeven niet op de uitnodiging in te kunnen gaan. "Momenteel hebben we nl. al veel onderzoeken lopen en we willen onderzoeksmoeheid voorkomen".

De sleutelpersonen die aan het onderzoek hebben deelgenomen zijn door de directeuren van de hogescholen geselecteerd, omdat het actoren betreffen die cruciale posities innemen met betrekking tot de programmering van de

pabo-opleiding. Hun functie is tevens in belangrijke mate bepalend voor deze programmering op de onderzochte aandachtsgebieden.²⁹

In de vragenlijst die aan de sleutelpersonen is voorgelegd zijn de vier subdeelvragen van de tweede deelvraag verwerkt (zie bijlage 4). De vragen over de doelgroep zeer makkelijk lerende kinderen zijn eveneens gesteld over de doelgroep zeer moeilijk lerende kinderen. Doel hiervan is om te kunnen vergelijken of en waarom de hogeschool aan de ene groep meer aandacht besteedt dan aan de andere groep. De vragen in de lijst zijn open gesteld. Om zicht te krijgen op de verschillende perspectieven van de betrokkenen, hebben alle actoren dezelfde vragenlijst ontvangen.

De sleutelpersonen zijn op hun werklocatie geïnterviewd.

Van de interviews zijn geluidsopnamen gemaakt. Deze opnames zijn uitgewerkt in concept-interviewverslagen. De geïnterviewden hebben binnen een week na het interview een verslag hiervan ontvangen. De op- en aanmerkingen van de respondenten op dit verslag zijn verwerkt in het definitieve interviewverslag. Alle opmerkingen, aangebrachte wijzigingen en toegezonden documenten zijn elektronisch vastgelegd.

De interviewverslagen en de ingevulde vragenlijsten zijn vervolgens in een overzicht samengevat door stukken tekst of citaten uit de goedgekeurde verslagen te kopiëren. In dit overzicht is, geordend per subdeelvraag, de belangrijkste informatie van elke hogeschool opgenomen (zie bijlage 5) en een samenvatting van het resultaat van de documentanalyse. Delen uit deze samenvatting zijn in de lopende tekst, of in kaders, ingevoegd of verwerkt in de diverse hoofdstukken van deel 2.

Met behulp van de onderzoeksresultaten zijn de vier subdeelvragen van het tweede onderzoeksdeel in respectievelijk de hoofdstukken 7, 8, 9 en 10 behandeld. Aan het einde van elk hoofdstuk zijn de antwoorden weergegeven. In hoofdstuk 11 is de tweede deelvraag van de dissertatie beantwoord.

29 In de verslaglegging van het onderzoek van de drie embedded cases zijn de functies van de geïnterviewden niet in het onderzoek opgenomen, om te voorkomen dat deze herleidbaar zijn naar de geïnterviewden. Indien nodig zijn de betrokken functies op te vragen bij de onderzoeker.

